

Этнаграфія і фальклор

Особую группу составляют унификации, состоящие из разных вариантов одного и того же имени: *Нінка – Нінулька, Толь – Толічак*. Такие унификации, а также те из них, которые состоят из двух разных, но фонетически сходных имен (*Жора – Лора*), являются весьма характерной чертой женского говорения. Так, до 80 % подобных объединений на основе имени собственного зарегистрировано нами в вербальном поведении женщин, где они приобретают самые разные значения: теплоты, ласкательности, более близкой дистанции в отношениях и только иногда иронии, насмешливости, пренебрежения. В говорении мужчин они чаще всего используются для передачи иронических значений. Кроме того, как правило, мужские унификации данной разновидности не инициативны, а «заимствуются» у реализовавших их ранее собеседниц или соответствуют духу их высказывания.

Обобщая полученные данные правомерно сделать вывод о том, что субморфные унификации с именем собственным являются малочастотными образованиями в сопоставляемых вариантах говорения и по общим количественным показателям своего употребления гендерно мало дистинктивны. Дифференциация унификаций с учетом их фонетических, лексических и семантических особенностей позволила получить данные о гендерной предпочтительности многих из них.

Разновидностей или техник унификаций, соотносящихся с каким-то одним гендером или только с одним языковым кодом (беларуская мова или простая мова), не обнаружено. Значимыми оказались только показатели количества для идентификации гендера. Имя собственное с их помощью оказывается вовлеченным в конструирование гендерной идентичности говорящего субъекта и в составе субморфных унификаций.

Представленные данные, безусловно, требуют уточнения на основе более обширных специальных исследований особенностей конструирования и употребления субморфных унификаций с именем собственным, как простых, то есть двусоставных, так и более сложных, имеющих в своей структуре 3 компонента. Вместе с тем, наши выводы, сделанные на основе изучения унификаций, встретившихся в записях подлинного общения в целях выявления характеристик гендерной специфики говорения, могут быть весьма полезны для дальнейших углубленных работ, ибо они отмечают частотность таких образований в аутентичных текстах, устанавливают целый ряд способов их конструирования, описывают вариативность их реализации в зависимости от гендерной и культурной идентичности говорящего субъекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Якобсон, Р.О. Морфологические наблюдения над славянским склонением / Р.О. Якобсон. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – 456 с.
2. Реформатский, А.А. Местоимения / А.А. Реформатский // Очерки по фонологии, морфонологии и морфологии. – М., 1979. – 210 с.
3. Зализняк, А.А. «Русское именное словоизменение» с приложением избранных работ по современному русскому языку к общему языкознанию / А.А. Зализняк. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 752 с.
4. Иванов, В.В. Лингвистика третьего тысячелетия: Вопросы к будущему / В.В. Иванов. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 208 с.
5. Поздняков, К.И. О природе и функциях внеморфемных знаков / К.И. Поздняков // Вопросы языкознания. – 2009. – № 6. – С. 35 – 64.
6. Чуковский, К.И. От двух до пяти / К.И. Чуковский // Собр.соч. в 15 т. – Т. 2. – М.: Терра-Книжный клуб, 2001. – 640 с.

**АНТРАПАЦЭНТРЫЗМ ЯК ВЫЗНАЧАЛЬНЫ ПРЫНЦЫП МАДЭЛЯВАННЯ СВЕТУ
Ў ЗАМОВАХ БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ**

Т.Д. РАБЕЦ

(Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору ім. К. Крапівы НАН Беларусі, Мінск)

Прааналізавана спецыфіка адлюстравання міфапаэтычнай карціны свету ў замовах беларусаў Падзвіння. Прыводзяцца факты, якія пацвярджаюць, што антрапацэнтрызм з'яўляецца галоўным прынцыпам стварэння ў замовах гарызантальнай прасторавай мадэлі свету.

Глыбокае асэнсаванне асноўных кодаў фальклору, адэкватная семантычная інтэрпрэтацыя архаічных вобразаў не магчыма без даследавання пазнавальнай стратэгіі і светапоглядных арыентацый нашых продкаў, якія аб'ектывіраваліся ў агульнафальклорнай карціне свету. Агульнафальклорную карціну свету дастаткова складана апісаць, бо практычна ў кожным фальклорным жанры малюецца свая карціна свету. Народная карціна свету, спраецываная на пэўны жанр, можа быць вызначана як «скарочанае і спрошчанае адлюстраванне ўсёй сумы ўяўленняў аб свеце у дадзенай традыцыі, узятых у іх сістэмным і аперацыйным аспектах» [9, с. 5]. Пры гэтым свет разумеецца як чалавек і асяроддзе ў іх узаемадзеянні, або як вынік перапрацоўкі інфармацыі пра ася-

Этнаграфія і фальклор

роддзе і чалавека. «Ужыванне слова карціна падкрэслівае, што карціна свету – не аналіз, а панарамнае апісанне свету, прычым дадзенае самімі носьбітамі гэтай карціны свету. Таму пры вывучэнні карціны свету важна распазнаць тую кропку адліку, з якой носьбіты культуры глядзяць на свет, асэнсоўваюць розныя яго элементы ў шырокім спектры іх сістэмных сувязей...» [10, с. 21].

Як адзначае А. Падасінаў, «гістарычна першай формай арыентацыі чалавека ў геаграфічнай прасторы можна лічыць тую, пры якой суб'ект назірання (апісання) змяшчае сябе ў цэнтры назіраемага (апісваемага) ім свету, а ўсе акаляючыя аб'екты ўспрымае праз прызму іх адносін да цэнтральнай кропкі» [5, с. 462]. Чалавек, «прапускаючы свет праз сябе», асвойвае яго, мадэлюе навакольную рэчаіснасць праз ацэнку тых або іншых прадметаў і з'яў. Пры гэтым трэба заўважыць, што фарміраванне мадэлі свету адбываецца ў два этапы: спачатку першасныя дадзеныя ўспрымаюцца органамі пачуццяў і затым падвяргаюцца другаснай перакадзіроўцы пры дапамозе знакавых сістэм. Розныя кодавыя сістэмы дазваляюць рэалізавацца універсальным знакавым комплексам мадэлі свету. Асновай кодаў могуць быць розныя фрагменты, персанажы, аб'екты свету. Так, напрыклад, фарміруюцца астральны, зааморфны, антрапаморфны, вегетатыўны, лічбавы і іншыя коды. Кожны код мае сваю, пэўную вобласць дзеяння, і іх суіснаванне ў мадэлі свету прадугледжвае іерархічную класіфікацыю. Цяжка не пагадзіцца з меркаваннем Т. Цыўян, што «ўвесь гэты складаны кангламерат на семантычным узроўні адзіны, паколькі ён апісвае адзін і той жа аб'ект – свет з пункту погляду аднаго і таго ж суб'екта – чалавека» [9, с. 6].

У замовах, якія абапіраюцца на архаічную сістэму ўяўленняў чалавека аб навакольным асяроддзі, можна знайсці, а па ім і ўзнавіць поўнасцю страчаныя або максімальна скарачаныя ў іншых жанрах фальклору складальнікі міфапаэтычнай карціны свету. Узнікненне міфапаэтычнай карціны свету У. Тапароў звязвае з так званым касмалагічным перыядам у жыцці грамадства, калі «асноўным спосабам асэнсавання свету з'яўляецца міф» [8, с. 162]. Замовы і міфы аб'ядноўваюцца перш за ўсё наяўнасцю ў іх агульнай логікі, асновай якой лічыцца «разуменне прычынна-выніковых адносін як глабальнай (усеахопнай) і ўсепранікаючай (інтэгральнай) сістэмы дэтэрміністычных сувязей (рэальных і фантастычных)» [2]. Звышнатуральныя сілы, прырода і чалавек, з'яўляючыся элементамі адзінага касмічнага парадку, разглядаюцца як непарыўнае адзінства рознакаковых узаемадзеянняў і аб'ектаў магічнага ўздзеяння. Як у замовах, так і ў архаічных міфах агульная схема «дзеянне – змяненне – новы стан» прадугледжвае асаблівую звязанасць, залежнасць і нават тоеснасць паміж макракосмам і мікракосмам, прыродай і чалавекам, дзе чалавек – адзін з галоўных элементаў касмалагічнай схемы.

Для міфалагічнай карціны свету характэрна таксама апісанне свету на аснове фундаментальных супрацьпастаўленняў: прасторавых (верх – ніз, правы – левы, усход – захад, неба – зямля і г.д.), часавых (дзень – ноч, лета – зіма і г.д.), абстрактных – (цот – няцот) і інш. Пры ўсёй разнастайнасці апазіцый пачатковым лічыцца супрацьпастаўленне «свае – чужое». Спачатку чалавек супрацьпастаўляе сябе навакольнаму свету, затым – людзям іншага роду, племені. Далей сам навакольны свет дзеліцца на «свой» (свойскай жывела, культурныя расліны) і «чужы» (звяры, лес як месца знаходжання дэманічных істот і інш.). Каб абараніць сябе ад варожага навакольнага свету, чалавек стварае свой мікрасвет – хату, двор. Разам з тым, ён не можа не кантактаваць са знешнім светам, таму вялікае значэнне ва ўсіх культурах набываюць вокны, дзверы, вароты як сімвалічнае ўвасабленне мяжы паміж двума светамі.

Як паказвае спецыфіка афармлення прасторы ў беларускіх замовах, у прыватнасці, у замовах, сабраных на тэрыторыі Беларускага Падзвіння, яна непарыўна звязана, з аднаго боку, з касмалагічнай версіяй, а з другой – з магічнай. Першапачатковай мэтай магічнай дзейнасці чалавека з'яўлялася імкненне паўплываць на сітуацыю (вылечыць, абараніць, выратаваць і г.д.). Але для таго, каб змяніць сітуацыю, або той парадак абставінаў і рэчаў, які ўжо зададзены, трэба гэты «парадак перайначыць», як бы «перапісаць» гісторыю, змадэліраваць патрэбную сітуацыю. У гэтым выпадку магія звяртаецца да міфа першастварэння – касмагоніі. З хаосу замаўляльнік (які ў гэты час выступае ў ролі творцы) стварае новы свет з патрэбным яму парадкам. Такім чынам, тэксты замоў змяшчаюць у сабе матывы касмаганічных міфаў.

Магічнае канструяванне будзецца на прынцыпах апазіцый, у выніку чаго ствараецца мадэль сакральнай прасторы, важнай часткай якой з'яўляюцца ўяўленні аб іншасвеце. У выніку супрацьпастаўленняў «свой – чужы», «добры (станоўчы) – благі (адмоўны)» у замовах утвараецца дзве прасторы: прафанная (звычайная, рэальная) і сакральная (святая, свяшчэнная). Пры гэтым замоўная мадэль свету прадугледжвае семантычную амбівалентнасць, абумоўленую адсутнасцю выразных меж паміж прасторами. Злавіць грань паміж двума супрацьлеглымі светамі дастаткова складана, паколькі сакральная прастора – адваротны бок або проста іншы план рэальнай прасторы. А. Страхаў звяртае ўвагу на тое, што «іншы свет у замовах паказаны менавіта як свет «не-быцця», свет «не-рэчаў», «не-падзей», «не-з'яў» [7, с. 93]. Вызначальнай прыкметай «чужога» свету ў замовах часта з'яўляецца адсутнасць слядоў дзейнасці чалавека або адсутнасць галасоў свойскай жывелы. На думку А. Байбурына і Г. Левінтона, уяўленні аб межах паміж «сваім» і «чужым» светам абумоўлены ўзаемадзеяннем дзвюх сістэм успрыняцця прасторы: канцэптуальнай і тапаграфічнай. З аднаго боку, гэта супрацьпастаўленне «сваей» і «чужой» прасторы, якія разумеюцца як локусы, значна аддаленыя адзін ад другога, як асвоеная і спрадвечная прастора, як «той» і «гэты» свет. З другога боку, магічнае дзеянне разгортваецца ў рэальнай тапаграфічнай прасторы, адзеленай рэальнымі межамі, што аддзяляюць дом ад двара, двор ад вуліцы, веску ад лесу і г.д. [1, с. 92]. Як адзначае С. Няклюдзі, «канцэпцыя двухбаковасці свету і таго, што ў ім, абумоўлівае

ўяўленні аб спецыфічнай узаемаабарачальнасці ўсіх бакоў і праяў рэчаіснасці. «Абарачальнасць» становіцца характэрнай якасцю незямнога, замагільнага, «таго» свету [4, с. 133].

Трэба адзначыць, што апісаная вышэй бінарная сінкрэтычная карціна свету, якая ствараецца ў замовах, на самой справе з'яўляецца тэрнарнай. Паміж супрацьлегласцямі заўсёды ёсць элемент, які іх аб'ядноўвае. Менавіта ўвага да гэтага трэцяга элемента, медыятара, і нарадзіла большасць сімвалаў сінкрэтычнай эпохі: Сусветнае дрэва, лесвіца, крыж, слуп, царква, гара і інш. Галоўная функцыя гэтых сімвалаў – аб'ядноўваць два светы: верхні і ніжні. Вертыкальная іерархія светаў можа быць заменена гарызантальнай, і ў такім выпадку ролю медыятара выконвае дарога. Менавіта такую карціну мы бачым ў замовах: «свой» свет і «чужы» свет размешчаны ў гарызантальнай плоскасці. Раз'ядноўваць іх могуць рэкі, горы, палі і інш., але аб'ядноўвае заўсёды дарога. Дарога не існуе без таго, хто ідзе па ёй, – без чалавека. Выходным пунктам падарожжа з'яўляецца хата, яна ўяўляе сабой знаёмы і бяспечны свет. Выхад суб'екта замовы з хаты, як правіла, амаль ва ўсіх выпадках адлюстроўваецца досыць абстрактна, пры гэтым сама хата можа прысутнічаць імпліцытна. Далей замовы апісваюць, як суб'ект, праходзячы шэраг меж, якія выконваюць ролю медыятараў паміж унутранай, замкнёнай і знешняй, адкрытай прасторами, трапляе ў невядомы, таямнічы свет – сакральную прастору.

Трэба адзначыць, што ўступная формула, якая ўказвае на матыў выхаду суб'екта са «свайей» прасторы, у замовах Беларускага Падзвіння адсутнічае. Як правіла, замовы пачынаюцца адразу з апісання локусаў сакральнай прасторы: «На сінім моры, на лукаморы, там стаіць дуб, на том дубе сядзіць чорны воран-залатыя крыльы, зямчужныя пер'я, стальныя когці» [6, с. 131], «На полі на Буяне, на моры на Сіяніі ляжыць Латар – белы камень» [6, с. 130]. У такіх тыпах замоў знешні суб'ект замовы фактычна адсутнічае, дзеянне адразу адбываецца ў цэнтры сакральнай прасторы. Ужо самім гэтым перанясеннем дзеяння ў сакральную прастору, у міфалагічны цэнтр забяспечваецца магчымасць вырашэння крытычнай сітуацыі, якая стала прычынай звароту да замовы.

Гарызантальная прасторавая мадэль апісваецца ў замовах як сістэма ўкладзеных друг у друга локусаў «свайей» і «чужой» прасторы з маркіраваным цэнтрам, або як сістэма шляху суб'екта з пераадоленнем шэрагу меж і локусаў. Для сістэмы локусаў «свайей» прасторы характэрны прынцып укладання, г.зн. яна можа разглядацца як шэраг паступова пашыраючыхся кругоў (хата – двор – веска), з каторых кожны наступны з'яўляецца сутнасцю папярэдняга, а кожны папярэдні выступае ў ролі цэнтра наступнага. Адлік прасторавага вымярэння пачынаецца з цэнтра «свайей» прасторы, які з'яўляецца канцэнтраваным выражэннем ачалавечанай прасторы, якая валодае найбольшай сакральнай значнасцю. Наступнымі прасторавымі локусамі «свайго» з'яўляюцца двор і веска; а далей ужо пачынаецца «чужая» прастора, для якой таксама характэрны прынцып укладання. Можна заўважыць, што чалавек малюе ўяўную рэчаіснасць таксама паводле прынцыпаў пабудовы знаёмага і вядомага яму свету. Аднак у гэтым выпадку свет апісваецца ў больш глабальным маштабе.

Такім чынам, можна заўважыць, што антрапацэнтрызм з'яўляецца галоўным прынцыпам стварэння ў замовах гарызантальнай прасторавай мадэлі свету, якая будзецца на супрацьпастаўленні заселенай, агароджанай часткі зямлі, якая ўспрымалася чалавекам як «свая» тэрыторыя, і таго, што знаходзіцца за яе межамі ў сферы варожай, неасвоенай, «чужой» – іншасвету.

Як паказваюць назіранні, любая замова – антрапацэнтрычная: усе, што адбываецца ў ёй апісваецца з пункту гледжання чалавека, погляды і жыццёвыя неабходнасці якога структурыруюць замоўную мадэль свету. Свет кампануецца вакол чалавека, ствараецца па яго волі і жаданню ў адпаведнасці з тымі прагматычнымі задачамі, якія ставяцца ў тым або іншым функцыянальным тыпе замовы. І прастора-часавы комплекс замовы, і сістэма замоўных персанажаў, і ўсе іншыя элементы замоўнага ўніверсуму, утвараючы шматлікія семантычныя апазіцыі, у той жа час утвараюць і больш агульнае супрацьпастаўленне «станоўчы – адмоўны»: станоўчым ў замове з'яўляецца ўсе тое, што так ці інакш звязана з пазбаўленнем ад злага пачатку, а адмоўным тое, што гэтаму перашкаджае. Менавіта суб'ект замовы становіцца, такім чынам, той «нулявой кропкай», у якой бярэ пачатак семантычная сістэма каардынат замовы і ад якой вядзецца адлік усіх яго «плюсаў» і «мінусаў».

Нягледзячы на тое, што суб'ект замовы (замаўляльнік) займае ў замовах цэнтральнае месца, яго вобраз, у адрозненні ад іншых замоўных персанажаў, амаль не апісваецца. Галоўныя элементы замоўнага тэксту, якія даюць асноўную, а нярэдка, і адзіную, інфармацыю пра вобраз замаўляльніка, – гэта дзеясловы. Суб'ект замовы «гаворыць», але часцей ён «замаўляе», «моліцца», «заклікае на дапамогу», «дае ўказанні» і г.д.: «Памалюся я Госпаду Богу і гавару-выгаварываю іспуг...» [6, с. 127], «Вады іду, бяру, нясу і змываю раба божага...» [6, с. 92], «Хаджу я па чыстаму полю, па сіняму мору, шэрае каменье збіраю, малачко свайей рабай кароўцы замаўляю. Чужое не бяру і свае не даю». Апісанне таго, як здзяйсняецца замаўленне, можа мець або досыць рэальны, бытавы характар: « Я хадзіла па чыстаму полю, каласкі сабірала, валасень выганяла» [6, с. 112], або ж характар казачна-фантастычны: «Выгаварываю з раба божага (імя) падучыя чорнага, неўталімага дзяцінца-радзінца. Я яго выгаварываю, на той бок чорнага мора ссылаю. На тым баку чорнага мора, там стаіць нягоднае дрэва, пад тым дрэвам стаіць Адам і Ева і дзядзька Чарнамор. Вот я цябе туда ссылаю, там табе гуляць і буяць, лазу ламаць, карэньня рваць, а ў раба божага (імя) навек не бываць» [6, с. 132].

Этнаграфія і фальклор

Сярод усіх дзеянняў замаўляльніка часцей за ўсе сустракаецца яго выхад у сакральную прастору (поле, гару, мора, востраў і г.д.). Гэта дзеянне прадстаўлена ў характэрным не толькі для беларускіх, але і для ўсіх усходнеславянскіх замоў уступе: «Устану я рана, умынось я бела, выйду на Сіянскую гару, дзе Хрыстоў прастол стаіць» [6, с. 130]. Выходзячы са «свайей» прасторы, замаўляльнік звычайна звяртаецца з просьбай або загадам да якога-небудзь міфалагічнага персанажа: «Прасьвятая Алена, прыйшла я к табе, стала ў крыніцу, у ваду па калена. Не па вадзіцу я прыйшла – па жоўтае масла, па крэпкі сыр, па густую сьмятану і па ўсе малако. Прасьвятая Алена, памажы укрэпіць і масла, і малако устанавіць на месца» [6, с. 137], але бывае, што замаўляльнік проста назірае за дзеяннямі міфалагічнай істоты: «Выйду я ў чыстае поле, гляну на сіняе мора. Там стаіць дуб. Пад тым дубам цясовая крваць. На той цясовой крваці – там тры дзевачкі гулялі, шаўковым платком махалі, к сабе скулу прызывалі...» [6, с. 111]. Калі ў замовах размова ідзе пра сустрэчу суб'екта з міфалагічным персанажам-памочнікам, то замаўляльнік звяртаецца да яго з просьбай дапамагчы пазбавіцца ад няшчасцяў, калі ж адбываецца сустрэча з міфалагічным антыгероям, то замаўляльнік спрабуе запужаць, знішчыць, выгнаць гэтага антыгероя.

Нярэдка можна сустрэць замовы ў форме дыялогу. Трэба заўважыць, што замоўныя дыялагавыя тэксты адрозніваюцца ад тых, якія сустракаюцца ў іншых жанрах фальклору. Дыялогі замоў маюць спецыфічную трохчленную структуру. Канструкцыя такіх дыялоговых тэкстаў простая: першая частка структуры – гэта пытанне або просьба, другая – адказ, а трэцяя – замацаванне выказанага пажадання:

– «Прасьвятая Багародзіца – наша маць, памажы рожу адганяць... Будзем прасіць тых пціц – самі вадзяныя, дзюбы медзяныя, сярэбрыныя, крыльля залатыя: – Пціцы, наляціце, ніцюю рожу раздзяўбіце, разграбіце, крыльямі разьмяціце...

– Разнясем, разграбем, раздзяўбем і не будзе балець.

– Пціцы, ляціце і сюды не прылятайце. Елкі дзяўбіце, ніцай лазой закусывайце, вадой запівайце – сюды не прылятайце» [6, с. 136].

У замовах часта таксама прыводзіцца ўскосная мова, пры гэтым межы паміж ускоснай і прамай мовай вельмі празрыстыя (практычна гэта выяўляецца ў тым, што не заўсёды зразумела, дзе трэба ставіць двукоссе): «Ехаў Давыд па полю на вараным коню. Конь зьвіхнуўся, зьвіх зьвіхнуўся. Зьвіх, зьвіх, ня будзь ты ліх. Цела не пухлі, касці не ламі. Еты сустаў на месца пастаў» [6, с. 128].

Такім чынам, у сваёй аснове замовы камунікатыўныя, яны разлічаны на кантакт з іншасветнымі сіламі, на зварот да персанажаў іншасвету. Гэты зварот можа быць накіраваны не толькі да абаронцы і памочніка чалавека, але і непасрэдна да таго, ад каго або чыей прысутнасці хочучь пазбавіцца. Камунікатыўная стратэгія замоў заключаецца ў тым, каб замаўляючы сам адчуваў сувязь са звышнатуральным светам і іншых прымушаў верыць у гэта.

Выхад замаўляльніка са «свайей» прасторы часта суправаджаецца бласлаўленнем, умываннем і адзяваннем: «Первым разам, добрым часам, Госпадзі, памажы, і Прачыстая Маці, і Сьвяты Міхаіл Архангел, суддзя праведны, памажыце і станыце на помач к рабе божай (імя). Дай, Госпадзі, час добры. Устану я раненька, умыносья я бела-бяленька, выйду я ў чыстае поле...» [6, с. 130]. На наш погляд, гэтыя дзеянні з'яўляюцца дадатковымі дзеяннямі і могуць сігналізаваць аб прыналежнасці замаўляльніка да чалавечага свету.

Такім чынам, можна заўважыць, што большасць дзеянняў замаўляльніка гаворыць пра тое, што ён з'яўляецца не зусім звычайным чалавекам. Замаўляльнік можа здзец, выгрызці, знішчыць або выслаць хваробы ў іншасвет: «Грызу грызьць цераз сук» [6, с. 106], «Зганяю, здуваю ўрага-супастата...» [6, с. 114], «Ссылаю цябе на жоўтыя пяскі, на піленыя лясы, на сіняе мора» [6, с. 127]. Характэрна, што ў замоўных сюжэтах гэтыя дзеянні, як правіла, выконваюць міфалагічныя персанажы. Адрозненне замаўляльніка як персанажа ад усіх астатніх заключаецца ў тым, што ён з'яўляецца адначасова і выканаўцам замоўнага дзеяння, рэальным чалавекам, і міфалагічным персанажам, які сустракаецца з іншымі замоўнымі персанажамі, назірае, уступае з імі ў кантакт, просіць і выконвае даручэнні. Як слушна адзначае У. Кляўс, «з аднаго боку, ён прадстаўнік свету людзей. З другога, валоданне магіяй слова дае магчымасць замаўляючаму адчуваць сябе сваім ў свеце міфалагічных істот. Замаўляючы стаіць на мяжы двух светаў, ён пасрэднік паміж імі, медыятар. Таму яго вобраз у замовах амбівалентны – з'яўляючыся чалавекам, ён мае і рысы міфалагічнай істоты. Гэтым замаўляючы істотна адрозніваецца ад звычайнага чалавека ў замовах – хворага або таго, каму патрабуецца дапамога» [3, с. 14].

Такім чынам, праведзенае даследаванне асабліва сасцей арганізацыі карціны свету ў замовах беларусаў Падзвіння паказвае, што сінкрэтычная карціна свету, якая ствараецца ў замовах, з'яўляецца тэрнарнай і прадугледжвае супрацьпастаўленне прафанный / «свайей» і сакральнай / «чужой» прастораў і наяўнасць элемента, які іх аб'ядноўвае – чалавека. Усе, што адбываецца ў замовах, адбываецца з пункту гледжання чалавека, які выражае, абазначае працэс паходжання і ўзнікнення новага ў прыродзе па аналогіі з сабой, з тым, што яму вядома, апісвае, стварае карціну свету ў паняццях, словах, якія характарызуюць чалавечае быццё. Матыў падарожжа замаўляльніка да цэнтра іншасвету, які валодае вышэйшай каштоўнасцю і максімум сакральнасцю, з'яўляецца сюжэтаўтвараючым і ўяўляецца як паслядоўнае пераадоленне серыі меж і локусаў паміж «свайей» і «чужой» прасторами. Аднак у большасці замоў кульмінацыйным момантам шляху замаўляльніка становіцца не дасягненне сакральнага цэнтра, а сустрэ-

ча з прадстаўнікамі іншасвету. Мэта замовы – праз зварот да прастаўнікоў іншасвету дасягнуць нармаль-ных узаемаадносін паміж двума светамі (чалавечым і сакральным), якія былі парушаны.

Відавочна, што вывучэнне замоў у сілу іх архаічнай прыроды можа стаць крыніцай найкаштоўнейшых ведаў пра міфапаэтычную карціну свету, сістэму ўяўленняў і вераванняў нашых продкаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Байбурын, А.К. К описанию организации пространства в восточнославянской свадьбе / А.К. Байбурын, Г.А. Левинтон // Русский народный свадебный обряд: Исследования и материалы; под ред. К.В. Чистова, Т.А. Бернштам – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1978. – С. 89 – 105.
2. Заговоры и мифы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enc.mail.ru/article/?1900041201>. – Дата доступа: 10.04.2011.
3. Кляус, В.Л. Сюжетика заговорно-заклинательных текстов славян и коренных народов Сибири в сравнительном (межславянском и славяно-сибирском) освещении: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.01.09 / В.Л. Кляус; Ин-т мир. лит. им. А.М. Горького Рос. акад. наук. – М., 2001. – 40 с.
4. Неклюдов, С.Ю. О кривом обороте (к исследованию мифологической семантики фольклорного мотива) / С.Ю. Неклюдов // Проблемы славянской этнографии (к 100-летию со дня рождения чл.-кор. АН СССР Д.К. Зеленина) – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1979. – С. 133 – 141.
5. Подосинов, А.В. Ex oriente lux! Ориентация по странам света в прахаических культурах Евразии / А.В. Подосинов. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – 720 с.
6. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння. У 2 ч. Ч. 1 / склад. У.А. Лобач, У.С. Філіпенка. – Наваполацк: ПДУ, 2006. – 148 с.
7. Страхов, А.Б. О пространственном аспекте славянской концепции небытия / А.Б. Страхов // Этнолингвистика текста: Семиотика малых форм фольклора. Тезисы и предварит. материалы к симпозиуму. – М., 1988. – С. 92 – 94.
8. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т. / редкол.: С.А. Токарев (гл. ред.) [и др.]. – М.: Совет. энциклопедия, 1988. – Т. 2: К – Я. – 719 с.
9. Цивьян, Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира / И.В. Цивьян. – М.: Наука, 1990. – 210 с.
10. Швед, І.А. Дэндралагічны код беларускага традыцыйнага фальклору / І.А. Швед. – Брэст: УА «БрДУ імя А.С. Пушкіна», 2004. – 301 с.

**ДА ПЫТАННЯ ПРА ТРАНСФАРМАЦЫЮ ІНСТЫТУТУ ПРОЧАК І РАЗЛУЧЫН
(ПА МАТЭРЫЯЛАХ ЭТНАГРАФІЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ НА БЕЛАРУСКІМ ПАДЗВІННІ)**

Г.А. СІВОХІН

(Гісторыка-культурны музей-запаведнік «Заслаўе», Заслаўе)

На падставе матэрыялаў этнаграфічных даследаванняў на тэрыторыі Беларускага Падзвіння разгледжаны асаблівасці інстытуту прочак і разлучын, а таксама працэс іх трансфармацыі на працягу XX – пач. XXI стст.

Чалавечае цела пэўным чынам уступае ў механізмы ўлады, якія дасканала апрацоўваюць яго, праз што мае месца цялесная дэканструкцыя. Такім чынам праз распаўсюджванне мадэрнасці ствараецца новая цялеснасць з уласцівымі для яе цялеснымі практыкамі, якія ўвасабляюцца перад усім у *сацыяльнай арганізацыі*, у тым ліку і ў сямейнай [1, с. 201]. Уводзіны ў дыскурсе *сямейнай арганізацыі* становяцца стратэгіяй улады, накіраванай на стымуляванне апісання жыцця з мэтай узнаўлення таго ў прыдатным для ўлады рэжыме. Сэнс гэтага кантролю складаецца ў тым, каб забяспечыць рост насельніцтва, стварыць працоўную сілу, замацаваць форму сацыяльных стасункаў – канстатаваць сексуальнасць, якая была б эканамічна карыснай і палітычна выгоднай, якая б забяспечвала бесперапынны працэс узнаўлення рэсурсаў – перад усім рэсурсаў чалавечых.

Гэта новы «дысцыплінарны» тып ўлады, усе высілкі якой накіраваныя на захоўванне сацыяльнага парадку і яго рэпрадукцыю. Улада, такім чынам, узнаўляецца на ўзроўні кожнага асобнага індывіду, арганізоўваючы яго ў рамкі нармаваных сямейных практык. У гэтым выразна бачна тэндэнцыя цывілізацый канструяваць *новае*, што становіцца мажлівым праз засвойванне практыкаў кантролю, якія дазваляюць уладзе ствараць зусім новую сацыяльную рэальнасць.

Дзеся ажыццяўлення ідэй улады пра стварэнне максімальна карыснага і мінімальна выдаткавага індывіда патрэбны пэўныя інстытуцыі дысцыплінавання целаў. Неабходна, каб дадзенага кшталту ўстановы суправаджалі чалавека цягам усяго жыцця: школа, армія, шпіталь, фабрыка. І адной з такіх устаноў і была сям'я, арганізаваная праз *афіцыйны шлюб* [2, с. 162].